

6. Уляницкая А. **Стать должжителем** / А. Уляницкая // Бизнес. – 2012. – № 15. – С. 38-39.

7. **Правила фондової біржі «ПФТС»** [Електронних ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfts.ua/uk/documents/?get_file=1610.

8. **Правила торгівлі фондової біржі «Перспектива»** [Електронних ресурс]. – Режим доступу: <http://fbp.com.ua/docs/Norm/NewFile/Rules20140702.pdf>.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 330. 190.2 :631.6

Ж. С. ШИЛО
А. С. МОСКАЛЬЧУК

ПРОБЛЕМИ ТА НЕДОЛІКИ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто ключові аспекти розподілу прибутку Національного банку, досліджено вітчизняний досвід та пропорції перерахування фінансового результату НБУ до державного бюджету. Проаналізовано недоліки оподаткування банку включаючи різні види податків.

The article examines key aspects of the distribution of profits of the bank investigates domestic experience and proportions transfer financial results NBU the state budget. Analyzes the shortcomings of bank taxation including various types of taxes.

Ключові слова: оподаткування, національний банк України, прибуток, економічна діяльність банку.

Національний банк України виступає головним регулятором грошово-кредитної політики та забезпечує цінову стабільність. Проте варто зауважити, що для адекватного виконання покладених на дану установу функцій він повинен мати високий рівень фінансової автономії. Але з іншого боку, як і

© Шило Ж.С. – к.е.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування;

© Москальчук А.С. – студентка Національного університету водного господарства та природокористування

будь-який державний інститут, НБУ не може функціонувати відокремлено та абстрагуватися від впливу уряду, що може призвести до зменшення рівня його незалежності. Крім того, попри некомерційну природу свого функціонування, головний банк країни, як правило, акумулює високі прибутки, які досить часто використовуються для фінансування потреб уряду. Саме тому виникає необхідність дослідження адекватності пропорцій вилучення фінансових результатів центрального банку до державного бюджету та доцільності оподаткування даної установи в умовах трансформації економіки, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Необхідно відмітити, що дослідженню значення Національного банку в податковій політиці держави як у ролі регулятора, так і платника податків вітчизняними науковцями майже не приділяється увага. Проте необхідно зауважити, що питаннями оподаткування діяльності та функціонування центрального банку займалися такі вітчизняні науковці, а саме: І. В.Іванець, В. С. Любунь, О. С. Любунь [4], М. Ф.Буховкіна, А. М. Мороз, М. І. Савлук [9] та ін. Крім того, певна група науковців спеціалізується на дослідженні особливостей оподаткування банківського сектора економіки, серед них: І. І. Д'яконова, Н. Г.Євченко, І. В. Сало [8], Н. Й. Реверчук [6] та ін.

Проте вітчизняними дослідниками не приділялося достатньої уваги визначенню специфіки, значення та доцільності оподаткування саме Національного банку країни, тоді як це питання досліджувалося окремими закордонними науковцями, серед яких Р. Морено [3], Дж. Ховкінс [1] та ін.

Метою роботи є визначення існуючих проблем та дослідження недоліків в оподаткуванні економічної діяльності банку, а також обґрунтування доцільності або недоцільності оподаткування прибутку центрального банку країни в контексті проведення податкової реформи в державі.

Національний банк України - незалежна державна установа, головною метою якої є цінова стабільність. Таким чином, максимізація прибутку не повинна бути ключовою метою функціонування установи такого типу, оскільки це може загрожувати не лише цінovій стабільності, а й стабільності фінансового сектора в цілому та стояти на заваді сталого економічного зростання.

Варто зазначити, що дохід центрального банку формується за рахунок сеньйоражу, управління державними міжнародними резервами, здійснення регуляторної діяльності, яка має фіскальну природу. Крім того, центральний банк може отримувати дохід від комісійних платежів за користування послугами платіжних систем тощо. Сформовані таким чином доходи покликані покрити витрати на виконання функцій центрального банку.

Отриманий у результаті вирахування витрат із суми доходів чистий прибуток є джерелом поповнення капіталу центрального банку, а також може бути розподілений між його власниками, головним із яких, зазвичай, є уряд.

Необхідно відмітити, що центральний банк є не лише регулятором грошово-кредитної системи держави, але і досить часто виступає кредитором уряду, здійснює фінансування його зобов'язань за пільговими умовами. Саме тому, попри відсутність цілеспрямування центрального банку на отримання прибутку, його діяльність має бути рентабельною що найменше у коротко- та середньостроковому періоді, оскільки у будь-який момент може виникнути необхідність фінансування витрат уряду через безпосереднє спрямування частини прибутку до бюджету або ж через оподаткування.

Однак, з іншого боку, справедливо зауважити, що центральний банк має, перш за все, повно та адекватно реалізовувати свої ключові функції, а не виступати джерелом дешевих чи безкоштовних фінансових ресурсів для уряду. Саме тому правова основа регулювання діяльності центрального банку має передбачати чіткий механізм обліку, формування чистого прибутку та його розподілу, що, у свою чергу, має забезпечити фінансову самодостатність центрального банку, яка виступає необхідною та головною передумовою автономії даної установи, що, власне, і дозволяє центральному банку виконувати покладені на нього функції[2].

Національний банк визначає прибуток до розподілу відповідно до статті 5–1 Закону України «Про Національний банк України», яка набрала чинності з 1 січня 2013 року. Частина прибутку до розподілу, яка підлягає сплаті до Державного бюджету України після підтвердження зовнішнім

аудитом та затвердження Радою Національного банку річної фінансової звітності визначається у такому співвідношенні:

-50 відсотків прибутку до розподілу спрямовується до загальних резервів та інших резервів Національного банку. Відрахування до загальних резервів проводяться поки сума загальних резервів не дорівнюватиме 10% обсягу грошово-кредитних зобов'язань Національного банку;

-50 відсотків прибутку до розподілу перераховується до Державного бюджету України в наступному за звітним році [5]. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України».

Слід зауважити, що відповідно до змін, внесених у Закон України "Про Національний банк України" Законом від 09.07.2010 № 2478-VI (2478-17), розподіл прибутку НБУ здійснювався у довільних пропорціях, тобто без чітко конкретизованих співвідношень. Така ситуація була досить негативною, оскільки не давала можливості здійснювати адекватне планування перерозподілу прибутку, адже у Законі України "Про державний бюджет України" на відповідний рік могла бути зазначена конкретна сума прибутку НБУ, який має бути перераховано до державного бюджету, тоді як обсяг фінансових ресурсів, які залишалися у розпорядженні НБУ, міг бути недостатнім для його адекватного функціонування.

Фактично, до 2010 року фінансові результати НБУ використовувалися як додаткове джерело фінансування дефіциту бюджету, що суттєво обмежувало його фінансову самостійність. Варто також відмітити, що саме паритетний розподіл прибутку є найбільш оптимальною схемою, оскільки дозволяє відраховувати певну суму коштів для покриття дефіциту бюджету, а, з іншого боку, створювати стабільне джерело поповнення власного капіталу НБУ, а також, що не менш важливо, такий розподіл прибутку відповідає вимогам ЄС щодо розподілу прибутку центральних банків.

Динаміку перерахування прибутку НБУ до державного бюджету наведемо у таблиці 1.

На основі даних таблиці 1 можна відмітити, що не існує чіткої динаміки ні щодо розміру прибутку до розподілу, ні щодо тієї його частки, яка має бути перерахована до бюджету. Однак варто відзначити, що НБУ мав стабільний позитивний фінансовий результат до 2013 року, який постійно збільшу-

Таблиця 1

**Перерахування прибутку НБУ до бюджету
за 2010–2013 рр.**

Показники	Роки			
	2010	2011	2012	2013
Прибуток до розподілу, млн.грн.	17084	14533	20914	14779
Перераховано прибутку до державного бюджету, млн. грн.	14547	11898	16000	11886
Частка спрямованого до державного бюджету прибутку, %	85,15	81,87	76,50	80,28

вався на щорічній основі, проте фінансова криза призвела до погіршення функціонування банку, що негативно позначилося на прибутку установи. Суттєве скорочення прибутку було викликане значним спрямуванням фінансових ресурсів на поповнення резервних фондів. Аналіз перехованої суми прибутку до державного бюджету України починаючи з 2010 року збільшується, що є позитивною тенденцією, але у 2013 році його частка зменшується, що пов'язане з кризовими явищами в економіці держави.

Необхідно також зазначити, що у таблиці 1 відображено не обсяг зобов'язань, а суми фактично сплачених фінансових ресурсів до бюджету, саме тому у 2010 році сума сплачених до бюджету коштів перевищує фактично визначений прибуток. Крім того, слід зауважити, що попри законодавче затвердження паритетного розподілу прибутку між НБУ та державним бюджетом з 2010 року, ця норма фактично не виконується, адже до бюджету спрямовується близько 80 % фінансових ресурсів.

Таким чином, для забезпечення оптимального балансу між фінансовою самодостатністю та фіскальною прозорістю, на законодавчому рівні, на наш погляд, повинні бути застосовані наступні принципи:

1. Формування чіткої системи обліку та звітності банку.
2. Чітка ідентифікація заходів щодо розподілу прибутку, які передбачають:
 - адекватний обсяг недооцінених активів та інших резервів, що враховуються при визначенні чистого прибутку;

- врахування позитивної вартості від переоцінки активів на окремому резервному рахунку, який повинен бути включений до власного капіталу;

- здійснення поповнення резервів центрального банку до перерахування прибутку до бюджету;

- перерахування до бюджету лише реального прибутку, тобто такого, що реально акумульований на певний момент часу.

3. Національний банк має бути звільнений від сплати прибуткових податків.

У даному контексті варто зазначити, що більшість центральних банків не є платниками податків з доходу або прибутку, але натомість вони перераховують частину прибутку до бюджету після поповнення власних резервів.

Це обумовлено наступними факторами:

4. Звільнення центрального банку від сплати прибуткового податку фактично не впливає на суму надходжень до бюджету, оскільки, хоча держава і втрачає досить великого платника податку, однак натомість отримує доходи у вигляді безпосереднього перерахування прибутку центрального банку, а тому з фіскальної точки зору, звільнення центрального банку від сплати прибуткових податків є раціональним.

5. Оподаткування Національного банку за загальними правилами може призвести до незадовільних наслідків, оскільки центральний банк має досить специфічні стандарти обліку. Так, наприклад, у деяких податкових режимах нереалізована переоцінена вартість активів може включатися до оподаткованого доходу.

Крім того, оподатковуваний дохід зазвичай розраховується до перерозподілу прибутку на поповнення резервів, а тому частина заробленої нереалізованої переоціненої вартості перераховується до бюджету. Оскільки прибутки та збитки від переоцінки можуть бути значно більшими за інші джерела доходів, податки можуть включати значні обсяги нереалізованих доходів, які центральний банк має потім стерилізувати, що, у свою чергу, може призвести до скорочення капіталу банку та, відповідно, порушити його фінансову стабільність.

6. Оподаткування прибутковим податком може загрожувати автономії центрального банку, оскільки

призводить до зміщення фокусу з реалізації головної мети на управління оподатковуваними доходами.

Таким чином, цілком закономірно підсумувати, що звільнення центрального банку від сплати прибуткового податку є раціональним рішенням.

Однак необхідно відмітити, що деякі центральні банки усе ж сплачують даний вид податків. Така ситуація є виправданою лише у тому випадку, коли центральний банк виступає акціонерною компанією з мажоритарною участю приватних акціонерів. У цьому випадку можливим є встановлення обмежень щодо обсягу дивідендів до сплати, а та частина прибутку, що у результаті залишається, має бути спрямована до бюджету.

У контексті визначення інших видів податків, які мають перераховувати до бюджету центральні банки, не існує єдиної уніфікованої практики та точки зору, однак найбільш виваженою є схема, відповідно до якої центральні банки оподатковуються аналогічно до інших державних інститутів.

Так, у деяких країнах існує податок на активи підприємств, але цей податок не повинен застосовуватися до центральних банків, оскільки дана група податків споріднена з прибутковим податком і саме з аналогічних міркувань є нераціональною для центрального банку. Крім того, міжнародні резерви країни обліковуються на балансі центрального банку, що у випадку застосування даного податку може призвести до значного податкового навантаження на головний банк країни.

Сплачувати податки на власність та нерухомість центральний банк має у тому ж порядку, що й інші державні установи. Він не повинен платити гербовий збір на видачу цінних паперів або банкнот, однак це не означає, що банк повинен бути звільнений від сплати мита у всіх випадках.

Наприклад, якщо мито застосовується до договору, що стосується надання особистих послуг і, якщо центральний банк вступає в такий договір з індивідуальним учасником, то збір підлягає оплаті. Податки на фінансові операції (наприклад, набанківські перекази), як правило, не застосовуються до операцій центрального банку, так як вони можуть вплинути на реалізацію грошово-кредитної політики та інших завдань центрального банку. Відсотки, сплачені за

цінними паперами, випущеними центральним банком, повинні бути предметом утримання прибуткового податку на тій же основі, що і відсотки, що виплачуються за державними цінними паперами.

Імпорт золота, банкнот, і монет, що доставляються в Національний банк, повинен бути звільнений від митних зборів, імпорتنих мит, податку з продажів, ПДВ тощо. Крім того, внутрішні поставки цих же активів повинні бути звільнені від податку з продажів (за нульовою ставкою у випадку з ПДВ). Поставки інших товарів та послуг для центральних банків повинні оподатковуватися таким же чином, що і поставки в державні установи. Хоча можна стверджувати, що у випадку сплати ПДВ на постачання товарів у державні установи, включаючи центральні банки, уряд сплачує податок сам собі.

Є дві основні причини, чому краще оподаткувати ці поставки. По-перше, оподаткування цих товарів і послуг обмежує можливості для зловживань з боку державних посадових осіб та інших зацікавлених сторін, які можуть прагнути використовувати звільнення від оподаткування для придбання зазначених товарів і послуг для особистого використання.

По-друге, це зменшує адміністративне навантаження на постачальників, які повинні визначати окремо урядові поставки і відображати їх окремо для цілей звітності. У випадку, якщо центральні банки все ж виступають платниками мита та податку на банкноти, базою оподаткування повинна бути сума, виручена від їх виробництва, а не номінальна вартість паперу [2].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що Національний банк досить часто є об'єктом перерозподілу прибутку з боку уряду як у вигляді безпосереднього перерахування прибутку до бюджету, так і у формі сплати відповідних податків. У першому випадку за умови мажоритарної участі уряду у структурі власності банку найбільш оптимальним є паритетний розподіл прибутку між бюджетом та потребами самого центрального банку.

Що стосується системи оподаткування, то центральний банк не повинен бути платником прибуткового податку, а інші податки сплачувати у тому ж порядку, що й інші державні установи.

Бібліографія

1. Hawkins John. **Central bank balance sheets and fiscal operations** [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://home.student.bi.no/>.
2. **How Should a Central Bank Be Treated for Tax Purposes?** [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/leg/>.
3. Moreno Ramon. **Fiscal issues and central banking in emerging economies: an overview** [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bppdf/>.
4. Любунь О. С. **Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності** [Текст] / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 351 с.
5. **Про Національний банк України** [Електронний ресурс]: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [зі змін. та доп.]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
6. Реверчук Н. Й. **Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні** [Текст] / Н. Й. Реверчук // Науковий вісник НАТУ України. – 2010, вип.18.5. – С. 221–225.
7. **Річні звіти Національного банку України за 2010-2013 рр.** [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.
8. Сало І. В. **Оподаткування банків:** навчальний посібник [Текст] / І. В. Сало, І. І. Дяконова, Н. Г. Євченко.– Суми: Університетська книга, 2010. – 208 с.

Рецензент: д.е.н., професор Левицька С.О.